

13. Reykers Yf. No supply without demand: explaining the absence of the EU Battlegroups in Libya, Mali and the Central African Republic. *European Security*, Vol. 25, 2016. P. 346-365.

14. EUR-LEX. Treaty of Lisbon Amending the Treaty on European Union and the Treaty Establishing the European Community. 2007. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TX-T/?uri=CELEX:12007L/TXT>.

УДК 327.7:341.1(4-11):005.334

ДУБОВИК В. Б.

ПРІОРИТЕТИ ТА ВИМІРИ ДІЯЛЬНОСТІ ОБСЄ

У статті проаналізовано основні пріоритети та виміри діяльності ОБСЄ, зокрема військово-політичний, економічний та людський згідно Гельсінського заключного акту 1975 р., та їх розширення і зміна за останні роки.

Ключові слова: безпека, конфлікт (політичний, збройний), ОБСЄ, НБСЄ, політико-військовий вимір, економічний вимір, людський вимір.

В статье проанализированы основные приоритеты и измерения деятельности ОБСЕ, в частности военно-политический, экономический и человечески, согласно Хельсинкского заключительного акта 1975 г., и их расширение и изменение за последние годы.

Ключевые слова: безопасность, конфликт (политический, вооруженный), ОБСЕ, СБСЕ, политико-военное измерение, экономическое измерение, человеческое измерение.

The article analyzes the main priorities and dimensions of the OSCE's activities, including military-political, economic and human activities under the 1975 Helsinki Final Act, and their expansion and change in recent years.

Key words: security, conflict (political, armed), OSCE, OSCE, political-military dimension, economic dimension, human dimension.

Постановка проблеми. У 1975 р. в Гельсінському заключному акті було закріплено три основні пріоритетні сфери діяльності НБСЄ: політико-військова, економічна та гуманітарна. НБСЄ після закінчення Другої світової війни погодила ці сфери для збалансування конкуруючих інтересів між державами-учасниками. Хоча щонайменше два з трьох основоположних пріоритетів – політико-військова та гуманітарна сфера – залишаються основними для діяльності ОБСЄ дотепер, підхід до збалансування інтересів держав-учасниць в цих сферах було значно удосконалено і розширено за останнє десятиріччя.

Відтак, **метою даної статті** є аналіз пріоритетних вимірів діяльності ОБСЄ у зміцненні безпеки та врегулювання конфліктів, зокрема на пострадянському просторі.

Виклад дослідження. Сьогодні, розроблені за часів прийняття Гельсінського заключного акту, «три кошики» стали основою для так званих вимірів діяльності ОБСЄ, що розкривають всебічний характер підходу до безпеки.

1. Політико-військовий вимір.

Діяльність у політико-військовому вимірі базується на Кодексі поведінки стосовно військово-політичних аспектів безпеки, заходів щодо утвердження довіри та безпеки, наприклад, контроль над озброєнням та регіональні питання, і – останнім часом – цивільна поліція та під-

тримка миру в країнах. Цей документ був прийнятий на 91-му пленарному засіданні Спеціального комітету Форуму НБСЄ з питань співробітництва в галузі безпеки в Будапешті 3 грудня 1994 року. Основна ідея кодексу – зобов'язати держави-учасниці дотримуватися загальноприйнятих правил поведінки у такій вразливій сфері правовідносин як безпека [1].

Военно-політичний вимір ОБСЄ не тільки фіксує загальні принципи взаємовідносин держав та їх поведінки у питаннях національної та міжнародної безпеки, але й включає більш конкретні сфери їх реалізації. Серед останніх можна виокремити такі комплекси питань як зміцнення довіри між державами-членами, контроль за озброєнням, попередження та врегулювання конфліктних ситуацій, протидія транснаціональним загрозам. Саме у цих напрямках розгортається діяльність ОБСЄ з початку її створення на основі Заключного акту 1975 р. [2].

Вже у Гельсінському акті 1975 р. було визначено норму, за якою держави мали повідомляти про масштабні військові навчання сухопутних військ. Таку норму було уточнено і поглиблено у Стокгольмському документі із заходів довіри (1986 р.), яким передбачено, окрім повідомлення про воєнну активність, запрошення спостерігачів на навчання. Ще більш розширений формат заходів довіри і безпеки у військовій сфері розроблений на Віденській зустрічі міністрів закордонних справ держав-членів ОБСЄ (1986-1989 рр.) і закріплений у Віденському документі, прийнятому на Паризькому саміті ОБСЄ у 1990 році. У ньому передбачалося, зокрема, надавати інформацію про воєнні бюджети, сповіщати про діяльність збройних сил за межами їх звичайного розташування, повідомляти про небезпечні інциденти військового характеру, тощо [1].

Найбільш значущим досягненням ОБСЄ у сфері контролю за озброєннями став укладений під час Паризького саміту (1990 р.) Договір про звичайні збройні сили в Європі (ДЗЗСЄ). Згідно його положень країни двох угруповань держав – НАТО та Варшавського договору – мають обмежити власні звичайні озброєння у відповідності до визначених граничних меж. Пізніші події, пов'язані з ліквідацією Організації Варшавського договору та розпадом СРСР, попри свій драматичний для європейської безпеки характер, все ж не стали перепорою для вступу в дію Договору у кінці 1992 року [3].

У зв'язку із посиленням загрози міжнародного тероризму країни ОБСЄ у 2004 році колективно приєдналися до Васенаарських домовленостей з контролю над експортом озброєнь, товарів та технологій подвійного призначення Паризького Хартія для нової Європи 1990 р. констатувала завершення періоду міжблокової конфронтації та проголосила перехід до розбудови загальноєвропейської системи колективної безпеки на принципах рівності і неподільності безпеки. Так, в ухваленій під час Лісабонського саміту ОБСЄ (1996 р.) Декларації «Про модель загальної і всеосяжної безпеки для Європи ХХІ століття» йшлося про необхідність створення єдиної, мирної і демократичної Європи, а також про ключову роль ОБСЄ у зміцненні безпеки і стабільності в усіх вимірах [2].

Саме у ході Стамбульського саміту ОБСЄ (1999 р.) прийняті документи, які мають важливе значення для розв'язання проблем у сфері безпеки, такі як Хартія європейської безпеки, Угода про адаптацію ДЗЗСЄ, оновлений Віденський документ із заходів зміцнення довіри і безпеки. Оскільки у нових умовах значно знижується ризик масштабного конфлікту між двома військово-політичними блоками, акценти діяльності ОБСЄ переміщуються з сфери контролю за озброєннями та зміцнення заходів довіри у сферу попередження та врегулювання локальних конфліктів, які вже на той час починають розпалюватись у різних частинах європейського простору, а також у гуманітарну сферу в питаннях захисту прав людини та національних меншин. У документі «Виклик часу змін», прийнятому на саміті ОБСЄ у Гельсінкі (1992 р.), який дав імпульс перетворенню НБСЄ на міжнародну регіональну організацію, визначено її широкі повноваження та можливості у здійсненні заходів з попередження і врегулювання локальних та регіональних конфліктів. Цей комплекс питань становить чи не найважливішу складову діяльності ОБСЄ у воєнно-політичному вимірі після заходів зміцнення довіри та контролю над озброєннями [4].

У Декларації саміту міститься позитивна оцінка внеску ОБСЄ у справу зміцнення стабільності та безпеки в регіоні її відповідальності, підтверджується готовність об'єднати зусилля всіх країн-членів Організації, спрямовані на належну імplementацію Хартії європейської безпеки, належне виконання зобов'язань у галузі людського виміру, підвищення ефективності ОБСЄ у запобіганні конфліктам, врегулюванні триваючих криз і постконфліктній реабілітації країн. Особливий наголос у Декларації зроблено на необхідності активного залучення механізмів ОБСЄ до стабілізації ситуації в таких країнах і регіонах як Боснія і Герцеговина, Хорватія, Косово, Албанія, Грузія, Придністров'я (Молдова), Нагірний Карабах (Азербайджан), Чечня (РФ), а також до започаткування демократичних перетворень у Білорусії та Югославії [1].

2. Економічний вимір.

З моменту підписання Гельсінського заключного акту НБСЄ/ОБСЄ у 1975 р. розвиток співробітництва між країнами-членами в економічній сфері було визначено одним з пріоритетних напрямів діяльності організації. Разом з екологічними питаннями вони склали так званий «другий кошик» (або другий вимір) НБСЄ. До 1990-х років цей вимір НБСЄ не відзначався високою активністю, рішення керівних органів організації з економічних питань носили декларативний характер і засвідчували переважно прагнення країн до співпраці. Така ситуація обумовлювалася невідповідністю інтересів країн соціалістичного табору та західних країн: за рахунок використання механізмів НБСЄ перші прагнули розширення їх доступу до західних ринків та провідних технологій, а інші – обмеження впливу держави на економічні процеси, розвитку приватного підприємництва. Зрозуміло, що за таких умов НБСЄ приділяла на той час більше уваги питанням захисту прав людини, гуманітарним та військовим проблемам безпеки, а ніж економічним [2].

В Боннському документі 1990 р. вперше було зафіксовано єдність позицій країн-членів НБСЄ щодо необхідності дотримання принципів вільної ринкової економіки. З метою розширення діалогу з питань економічного співробітництва, а також стимулювання розвитку ринкової економіки як важливого кроку на шляху побудови демократії, у 1992 р. було засновано щорічний Економічний форум НБСЄ (з 2006 р. – Економіко-екологічний форум) [4].

Важливим завданням Форуму було визначено формування конкретних пропозицій щодо розвитку вільного ринку і поглиблення економічного співробітництва, а до основних функцій Форуму були віднесені такі:

- аналіз виконання зобов'язань НБСЄ/ОБСЄ в сферах економіки, екології, науки і технологій;
- розповсюдження інформації, що сприятиме виявленню структурних проблем, і визначення практичних кроків з їх усунення;
- підтримка діяльності міжнародних економічних і екологічних організацій.

На початку існування Форуму значна увага у його роботі приділялася питанням забезпечення економічної, енергетичної, екологічної безпеки в умовах ринкової трансформації економіки та пост-конфліктного періоду. В подальшому його діяльність була зосереджена на таких напрямках, як забезпечення належного управління (у т.ч. з питань боротьби з корупцією та відмиванням «брудних» грошей); безпека транспортних перевезень; сприяння розвитку бізнесу (у т.ч. шляхом покращення бізнес- та інвестклімату, створення нових робочих місць та рівноправних умов праці для всіх груп населення); управління водними ресурсами; вирішення енергетичних та екологічних проблем; управління міграційними процесами [5].

Неодноразово піднімалося питання щодо необхідності підвищення ефективності діяльності другого «кошику» ОБСЄ шляхом наповнення відповідних рішень більш практичним змістом, а саме: визначення чітких політичних завдань і конкретних рекомендацій з врегулювання проблемних питань [1].

Поступове збільшення значення економічного та екологічного виміру діяльності НБСЄ/ОБСЄ супроводжувалось поглибленим опрацюванням питань співробітництва держав у відповідних сферах. Це дозволило перейти від фрагментарності забезпечення цього виміру до прийняття програмних документів організації та посилити потенціал інститутів ОБСЄ у відповідних сферах. Так, у 1997 р. було засновано посаду Координатора економічної і екологічної діяльності в межах Секретаріату ОБСЄ. У 2003 р. Рада міністрів закордонних справ ОБСЄ ухвалила Документ-стратегію ОБСЄ для економічного і екологічного виміру [4].

Нині формат Економічного і екологічного форуму ОБСЄ надає можливість обговорювати актуальні проблемні питання у відповідних сферах на рівні представників національних урядів, громадянського суспільства, бізнесу, науки, міжнародних організацій, а також презентувати конкретні результати діяльності підрозділів ОБСЄ та її представництв на місцях.

3. Людський вимір.

Зобов'язання держав ОБСЄ забезпечити повагу до прав людини та основоположних свобод, дотримання верховенства права, пропагування принципів демократії, зміцнення та захисту демократичних інститутів є тим, що складає основу діяльності ОБСЄ в так званому людському вимірі. Концепція цієї безпекової організації виходить з презумпції того, що справжня та довгострокова безпека та стабільність досяжна лише на основі побудови вільного суспільства, яке дозволяє кожному брати повну участь у суспільному житті [5].

Ці зобов'язання держав-членів ОБСЄ є політично обов'язковими. Копенгагенська зустріч Конференції з питань людського виміру 1990 року стала знаковою для покращення стандартів

ОБСЄ. В Копенгагенському документі, зокрема, зазначено, що захист і просування прав людини повинні бути основною метою уряду. Проте ряд конкретних прав людини та основних свобод, які ніколи не були офіційно прийняті до НБСЄ, не були визначені, такі як право на мирні зібрання та демонстрації, право на мирне користування особою власністю та права дитини. Більше того, Копенгагенський документ посилив ідею захисту прав меншин та розширив сферу людського виміру, до виборчих прав [4].

Сама політична природа процесу ОБСЄ у сфері людського виміру визначила постання низки викликів, які негативно впливають на ефективність зусиль Організації щодо захисту прав людини та демократичних принципів у Європі. Насамперед, основний корпус зобов'язань, які взяли на себе учасники Організації, сформувався у 90-ті роки, коли у період після розпаду СРСР та соціалістичного табору були поширені очікування (зокрема і серед політичних еліт пострадянських держав) щодо їх швидкої демократизації [4].

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок, що військово-політичний вимір, або «жорстка сила», у сучасних умовах дедалі більше поступається значенням форматам безпеки, побудованим на «м'якій силі» (інформаційним операціям, діалогу, переконуванню, заохоченню до компромісів тощо), та на протидії загрозам безпеці кожної окремої людини (а не лише держави в цілому, як це прийнято у традиційному розумінні безпеки) [4]. Отже, подолання системної кризи ОБСЄ стає можливим лише через узгодження спільного бачення безпеки і співробітництва, за яким усі три «кошика» створюють цілісну єдність.

Підвищення ефективності діяльності ОБСЄ в економічному та екологічному вимірі має здійснюватися шляхом удосконалення механізмів обміну та розповсюдження інформації щодо шляхів підвищення рівня економічної та екологічної безпеки, передової практики ведення бізнесу та посилення позицій організації в обговоренні шляхів реформування механізмів глобального управління відповідно до умов сучасного розвитку та пошуку оптимальної моделі взаємодії країн у безпековій сфері.

Натомість посилення ролі ОБСЄ у сфері захисту прав людини та демократичних принципів у Європі може бути досягнуте виключно після знаходження компромісу державами-учасниками щодо напрямів реформування діяльності організації у гуманітарній сфері.

Список використаних джерел:

1. ОБСЄ: сучасні виклики та перспективи розвитку. Аналітична доповідь. 2013. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2013-12/0312_dopovid.pdf
2. Обязательства ОБСЕ в области человеческого измерения / [ОБСЕ / БДИПЧ]. Варшава : Бюро ОБСЕ по демократическим институтам и правам человека, 2011. Т. 1. (Сборник документов в тематическом порядке) – 365 с.
3. Безопасность Европы / под ред. В.В. Журкина. М. : Издательство «Весь Мир», 2011. 752 с. С. 696–697.
4. The Helsinki +40 Process: Applying Enduring Principles to Meet Current Security Challenges. URL: http://osce.usmission.gov/feb_12_13_helsinkiplus40.html.
5. What is the OSCE? URL: <https://www.osce.org/whatistheosce/factsheet?download=true>.